

Cona A

Zivel autonomni Trst v mejah Federativne Jugoslavije z ogromnimi možnostmi ekonomskega razvoja in pravico nacionalnega življenja vseh njegovih mešanov

Evviva la Venezia Giulia nella nuova Jugoslavia democratica federativa

Evviva il MARESCIALLO TITO nostro liberatore

Zborovanje Slovencev iz cone A STO v Bazovici pri Trstu, 14. aprila 1952.

Propagandni lističi v podporo priključitve Trsta k Jugoslaviji.

Zbrani podpisani Tržačanov.

Podatki o zbranih podpisih za priključitev k Jugoslaviji.

Trieste, 11

I sottoscritti si dichiarano per la libera unione di Trieste alla Federazione democratica Jugoslava di Tito, nella quale si realizzano le aspirazioni democratiche e sociali del nostro popolo.

Richiamandosi alla democrazia, per la quale ed in nome della quale abbiamo lottato, durante tutto il periodo della guerra antifascista di liberazione, esigiamo e ci attendiamo, che la Conferenza della Pace riconosca senza condizioni l'incostestabile diritto delle nostre aspirazioni decise l'unione di Trieste, sotto la forma di città autonoma, alla nuova Jugoslavia di Tito.

Nome e cognome	Data e luogo di nascita	Abitazione	Professione	Nazionalità	FIRMA
Giuseppe Tomasin	2/8-16	Sancti Martini	Edilizia	Slava	J. Tomasin
M. Meloni	18-11-1909	Sancti Martini	Commercio	Slava	M. Meloni
Michele Giovanni	20-1-1902	Sancti Martini	Commercio	Slava	M. Giovanni
M. Meloni	23-10-1901	Sancti Martini	Commercio	Slava	M. Meloni
Antonio	3-7-1904	Sancti Martini	Commercio	Slava	A. Antonio
Antonio	18-5-1917	Sancti Martini	Commercio	Slava	A. Antonio
M. Meloni	20-7-24	Sancti Martini	Commercio	Slava	M. Meloni
F. F. F.	22-10-1903	Sancti Martini	Commercio	Slava	F. F. F.
P. P. P.	12-11-1915	Sancti Martini	Commercio	Slava	P. P. P.
A. A. A.	10-11-1918	Sancti Martini	Commercio	Slava	A. A. A.
L. L. L.	17-11-1918	Sancti Martini	Commercio	Slava	L. L. L.
C. C. C.	12-11-1918	Sancti Martini	Commercio	Slava	C. C. C.
C. C. C.	12-11-1918	Sancti Martini	Commercio	Slava	C. C. C.
J. J. J.	12-11-1918	Sancti Martini	Commercio	Slava	J. J. J.
A. A. A.	12-11-1918	Sancti Martini	Commercio	Slava	A. A. A.
P. P. P.	12-11-1918	Sancti Martini	Commercio	Slava	P. P. P.
P. P. P.	12-11-1918	Sancti Martini	Commercio	Slava	P. P. P.

Sintesi

Vol. edimica:	Slav. prebivalci:		Vol. mešanici:		Slav. postbivalci:		%
	Slav.	Ital. / Jug. / Slov.	Slav.	Ital. / Jug. / Slov.	Slav.	Ital. / Jug. / Slov.	
A zona							
B zona	141.166	27.877	47.169.950	93.674	18.539	47	112.200
Cala					310	3	35
St. Giuseppa					124	124	268
Sintesi					164.623	56.444	23.6
					459		459
					165.082	56.444	23.6

Cona A Julijske krajine je bila anglo-ameriška okupacijska cona, ki je obsegala Tržaško, Goriško in Puljsko okrožje in je obstajala od 12. junija 1945 do 15. septembra 1947.

Trst, Istra in Slovensko primorje so bili med svetovnimi vojnami v sklopu Italije. Že med 2. vojno so se začela intenzivna prizadevanja najvišjih slovenskih in jugoslovanskih osvobodilnih organov za priključitev etnično slovenskih (oziroma hrvaških) predelov k Jugoslaviji; ta so se okrepila ob koncu vojne, ko je področje osvobodila jugoslovanska armada. Ozemeljske zahteve Jugoslavije so bile v nasprotju z interesi zahodnih zaveznikov, saj so ti predvidevali, da bi Trst v jugoslovanskih rokah postal sovjetsko oporišče v Sredozemlju, zato so hoteli zavarovati komunikacije med Trstom in Avstrijo. S tem je dobilo t. i. tržaško vprašanje mednarodne razsežnosti.

Zahodni zavezniki so 2. junija 1945 z ultimativno noto zahtevali od jugoslovanske vlade sklenitev vojaškega sporazuma, in Jugoslavija, ki ni dobila sovjetske podpore, je bila prisiljena podpisati Beograjski (9. junija 1945) in Devinski sporazum (20. junija 1945). Sporazuma sta odločitev o pripadnosti spornega ozemlja prepustila mirovni konferenci z Italijo, dotlej pa sta ga s t. i. Morganovo črto razdelila na dve okupacijski coni – cono A in cono B. Jugoslovanska vojska se je morala umakniti iz cone A, to je iz Trsta ter ozemlja zahodno od prometnih povezav Trst–Gorica, Most na Soči, Predel in preko Trbiža do Avstrije. Zasedle so jo anglo-ameriške čete, upravo pa je prevzela Zavezniška vojaška uprava (ZVU). ZVU je delovala v skladu s cilji zahodnih velesil – zagotoviti dokončno priključitev čim večjega dela ozemlja Italiji. Vzpostavila je zakonodajo, ki je bila v veljavi pred 8. septembrom 1943, odvzela narodnoosvobodilnim odborom oblastno funkcijo in se naslonila na stari italijanski upravni in sodni aparat. Mirovna pogodba z Italijo je cono A razdelila med Italijo in Svobodno tržaško ozemlje, le manjši del pa je dodelila Jugoslaviji. M. Z.

Vojaška uprava v conah A in B Julijske krajine

12. VI. 1945

115

Z Beograjskim sporazumom (9. junija 1945) vzpostavljeni anglo-ameriška Zavezniška vojaška uprava (ZVU) v coni A in Vojaška uprava Jugoslovanske armade (VUJA) v coni B Julijske krajine sta sicer delovali v okviru pristojnosti, ki jih predpisuje mednarodno pravo, a sta se med seboj bistveno razlikovali. Medtem ko so bili Anglo-Američani le začasna zasedbena oblast, je Jugoslavija to območje hotela priključiti. ZVU je uvedla enak sistem uprave kot v drugih zasedenih območjih – sicer v okviru zahodne demokracije, a z vse bolj izraženim protikomunizmom; VUJA pa je ohranila ljudsko oblast. Zaradi mednarodne zakonodaje o začasni upravi do septembra 1947 ni uveljavila vseh ukrepov, ki so jih nove oblasti sprejele v Jugoslaviji: sekvester, zaplembo zaradi sodelovanja z okupatorjem ali izdajstva in dekolonizacijo ter agrarno reformo v koprskem okraju. Na območju danes slovenskega dela cone B Julijske krajine so Italijani živeli v koprskem okraju, pod Italijo naseljeni regnicoli so se večinoma odselili že pred koncem vojne, medtem ko je bil njen večji del povsem slovenski. Nove slovenske oblasti so izgubljale v začetku skoraj eno-odušno podporo primorskih Slovencev zaradi svoje jugoslovanske politike, h kateri so bile sicer malo tudi prisiljene, če so hotele ohraniti vpliv med italijanskim delavstvom. Priključitev je postajala vse bolj razredno in manj nacionalno vprašanje. Naklonjenost do nove Jugoslavije so ohlajali tudi ukrepi Ozne, ugrabljanje ljudi, največ političnih emigrantov, uboji, požigi in šikaniranje nekaterih sicer lojalnih duhovnikov. Od januarja 1947 je zaznati večje število prebegov Slovencev iz kasneje Sloveniji priključenega dela cone A in tudi cone B: bežali so ljudje, ki so se bali ponovnih aretacij (podobnih tistim iz leta 1945), nasprotniki OF, tisti, ki so nasedali propagandi, in zlasti mladina. Večina jih je odšla v Avstralijo in Ameriko.

VUJA, ki je del oblasti prenesla na poverjenišvo PNOO, ustanovljeno julija 1945, je v okviru politike slovensko-italijanskega bratstva v koprskem okraju Italijanom priznavala avtohtonost in dosledno izvajala dvojezičnost; skušala je zagotavljati nacionalno pariteto v upravnih in političnih organih, v celoti je ohranila italijanske šole, kulturne in druge organizacije. Vendar je obenem izvajala revolucionarne ukrepe in delovala po načelu: kdor ni z nami, je proti nam, zato ga je treba onemogočiti. Pri tem oblastniki dostikrat niso izbirali sredstev: zapirali so, odpuščali, odvezemali civilne in politične pravice, ovi-

rali prehod ljudi. Ti ukrepi so zaradi socialne sestave bolj prizadeli Italijane kot Slovence.

Anglo-ameriška ZVU je razpustila narodno zaščitno ter ljudska sodišča za sojenje fašističnim zločinom in namesto njih uvedla posebno epuracijsko sodišče. Odpravila je tudi narodnoosvobodilne odbore, čeprav pri tem ni bila kaj prida uspešna, saj so ljudje v krajih, ki so bili naklonjeni Jugoslaviji, odklanjali sodelovanje v upravi, zato so se ti odbori tam ohranili vse do mirovne pogodbe. Preklicala je celo odloke, ki jih je sprejela jugoslovanska oblast med zasedbo maja 1945;

»Kjer so naše žrtve, tam so naše meje.« Opčine nad Trstom.

General zavezniške vojaške uprave Winterton in komandant jugoslovanske vojaške uprave Stamatović v coni B med srečanjem v Kopru, 21. oktobra 1954.

Zahteve po kruhu in delu.

zato so ves čas njenega delovanja ostali v veljavi nekateri predpisi, ki jih je sprejel fašizem. Delno je upoštevala enakopravnost jezikov, najpomembnejše pridobitve pa so bile svoboda tiska in uvedba slovenskih šol. Po spodletelih poskusih, da bi dosegla dogovor z vsemi lokalnimi političnimi organizacijami, tudi projugoslovansko usmerjenimi, je avgusta 1945 uvedla neposredno upravo. Na odločitev je vplivala konferenca v Potsdamu in intenzivno vključevanje Sovjetske zveze v vprašanja Julijske krajine. Odtlej je v skladu z delitvijo sveta na interesne sfere imela vojna uprava bolj proste roke v svoji coni in manj možnosti vplivati na dogajanje v drugi, kar je že nakazovalo dokončne mejne odločitve.

V obeh conah sta na osnovi narodnostnih in ideoloških opredelitev nastala dva bloka, projugoslovanski in proitalijanski, ki sta se med seboj ostro spopadala. Za veliko večino primorskih Slovencev je bila nova jugoslovanska oblast jamstvo njihovih težej po priključitvi, njeno povezavo s Sovjetsko zvezo pa so imeli za nekakšno vseslovanstvo. Krščanskosocialni politik, duhovnik Virgilij Šček, je jeseni 1945 pisal: *»Jugoslavija je naša domovina, ki krvavi iz tisoč ran. Tudi če je naredila krivico, tudi če dela krivico, je vendarle naša domovina, vsa naša. Režimi ginejo, vlade se menjavajo, domovina ostane. Doživljamo edinstveno priliko, da osvobodimo Primorsko in jo združimo z Jugoslavijo.«* V projugoslovanskem taboru je bila tudi večina italijanskih delavcev, ki so podprli socializem. Med ZVU in projugoslovanskimi organizacijami je zato prihajalo do sporov in celo spopadov z zavezniško civilno policijo, do ubojev in aretacij demonstrantov. Tudi primorski Slovenci, med njimi duhovščina, ki ni podpirala jugoslovanskih oblasti, niso bili proitalijansko usmerjeni in so v ključnih trenutkih postavili nacionalno opredelitev pred ideološko.

Italijani, katerih politični predstavnik je bil koalicijski Narodnoosvobodilni odbor Julijske krajine, pa so bili v obeh conah proti Jugoslaviji in za ohranitev rapalske meje. Čeprav jih je ZVU v coni A vse odločneje podpirala, z njenim ravnanjem marsikdaj niso bili zadovoljni, zlasti ne tisti, ki so bili nacionalistično usmerjeni: bili so bolj protislovenci oziroma protislovani kot protikomunisti in jih je motil vsak ukrep v korist Slovencev. Tako naj bi po njihovem Trst počasi dobival *»značaj, ki ga stoletja, niti pod Avstrijo, ni nikoli imel, to je dvojezični italijansko slovenski aglomerat«*. Odpor proti Jugoslaviji so še povečale deportacije in likvidacije maja 1945, radikalizirali pa so ga tudi priseljenci iz cone B.

V koprskem okraju je bil izrazit razkol med italijanskimi mesti in slovanskim podeželjem, med *»večvrednimi in manjvrednimi«* – z delno izjemo Izole, kjer je bilo nekaj italijanskega delavstva. Precejšen del Italijanov je bil v preteklosti aktiven v fašistični stranki ali fašizmu naklonjen, zato je epuracija dosti bolj prizadela Italijane kot Slovence. Najbolj izpostavljeni so odšli pred prihodom jugoslovanske vojske, drugi iz različnih vzrokov v naslednjih letih. Po množični stavki proti uvedbi t. i. jugolire oktobra 1945, v kateri so sodelovali tudi nekateri italijanski člani KP, so bili razpuščeni vsi politični in oblastni organi – tudi krščanskodemokratska in socialistična stranka. Ilegalni italijanski istrski narodnoosvobodilni odbor je s pomočjo iz cone A, pa tudi Italije, širil ilegalno časopisje in letake, pripravljaj sabotaže in skušal krepiti italijansko zavest. Izrazito protijugoslovansko usmerjena je bila italijanska duhovščina, ki je delovala – podobno kot slovenska – povsem politično, zato je več duhovnikov imelo težave z jugoslovanskimi oblastmi. Po drugi strani so v koprski okraj prihajali Italijani iz cone A in Italije, večinoma udeleženci osvobodilnega boja, ki so jim v Italiji hoteli soditi. V cono B, zlasti pa v Jugoslavijo, so prihajali tudi italijanski delavci – da bi *»gradili socializem«*.

N. T.

118 12. VI. 1945

Cona B

Tujega nočemo
svojega ne damo!

KRAJ: *Morgan*
 DANAJ: *Mirenski*
 Dne: *24-8-1945*

Podpisani in podpisane so priključitev svojega državljanstva k Jugoslaviji. Sklepi so se sprejeli, za katero leto se boji vsak svoj zemljo preobratiti postavljenih bode in volje domovine vnet zahvalno in priključeno, da bi njihova kakovostna preostanek pristala tudi svoje pravice in lastne priključiti. Jan, Sava, Tosa, Gario, Slovenskega Pristaja, Hribovi in splošno Kraljevo k JUGOSLAVIJI.

Št. red.	Ime in priimek	Številka	Kraj in datum rojstva	Polje	Naziv
1	<i>Bace Tomi</i>	<i>110000000</i>	<i>Mar 24 1888</i>	<i>Lebje</i>	<i>Slovenec</i>
2	<i>Čučin Anton</i>	<i>110000000</i>	<i>Mar 25 1888</i>	<i>Lebje</i>	<i>Slovenec</i>
3	<i>Čučin Janko</i>	<i>110000000</i>	<i>1888</i>	<i>Lebje</i>	<i>Slovenec</i>
4	<i>Čučin Janko</i>	<i>110000000</i>	<i>1888</i>	<i>Lebje</i>	<i>Slovenec</i>
5	<i>Čučin Janko</i>	<i>110000000</i>	<i>1888</i>	<i>Lebje</i>	<i>Slovenec</i>
6	<i>Čučin Janko</i>	<i>110000000</i>	<i>1888</i>	<i>Lebje</i>	<i>Slovenec</i>
7	<i>Čučin Janko</i>	<i>110000000</i>	<i>1888</i>	<i>Lebje</i>	<i>Slovenec</i>
8	<i>Čučin Janko</i>	<i>110000000</i>	<i>1888</i>	<i>Lebje</i>	<i>Slovenec</i>
9	<i>Čučin Janko</i>	<i>110000000</i>	<i>1888</i>	<i>Lebje</i>	<i>Slovenec</i>
10	<i>Čučin Janko</i>	<i>110000000</i>	<i>1888</i>	<i>Lebje</i>	<i>Slovenec</i>

Napis Tujega nočemo, svojega ne damo.

Italijanske demonstracije v Trstu z zahtevami po dvojezičnosti v coni B.

Seznam zbranih podpisov za priključitev Mirenskega okraja k Jugoslaviji.

Cona B je bila jugoslovanska okupacijska cona, ki je obsegala ozemlje med predvojno mejo Italija – Jugoslavija in Morganovo črto, ki je potekala od obale severno nad Koprom čez miljske hribe proti Sežani, do vzhodnega roba Gorice, izliva Idrije v Sočo ter vzhodno od Trbiža do avstrijske meje. Obstajala je od 12. junija 1945 do 15. septembra 1947 in je bila sestavljena iz dveh delov: »slovenskega dela« in koprškega okraja. V skladu z Beograjskim in Devinskim sporazumom je cono B zasedla jugoslovanska arma-

da, ki ji je bila zaupana tudi uprava tega področja.

Vojaška uprava (VUJA) je v coni B vzpostavila »jugoslovanski« politični in gospodarski sistem, prilagojen izjemnosti začasnega stanja. Tako je zakonodaja sledila jugoslovanski, če je niso omejevala mednarodna haška zakonska določila (zato npr. na tem področju pred priključitvijo nista bili izvedeni agrarna reforma in nacionalizacija). Tudi civilna oblast, ki je bila v glavnem vzpostavljena že med vojno, je delovala po navodilih jugoslovanskih zveznih organov in v sodelovanju s slovenskim (oz. hrvaškim) republiškim vodstvom.

Cona B je bila za Jugoslavijo, posebej za Slovenijo, pomembna zlasti z gospodarskega vidika, saj je skozi njo potekal prevoz Unrrinega blaga ter legalni in ilegalni blagovni promet (prevoz tehničnega, vojaškega in drugega materiala) z Jugoslavijo prek pristanišča v Trstu.

Priključitev k matični državi je to področje pričakalo dokaj osiromašeno. Pod italijansko oblastjo je ostalo zapostavljeno in nerazvito; zaradi bojazni, da utegne biti priključeno Italiji, pa so se VUJA in civilni oblastni organi odrekli večjim gospodarskim posegom, ki so se v imenu industrializacije v tem času začeli v FLRJ.

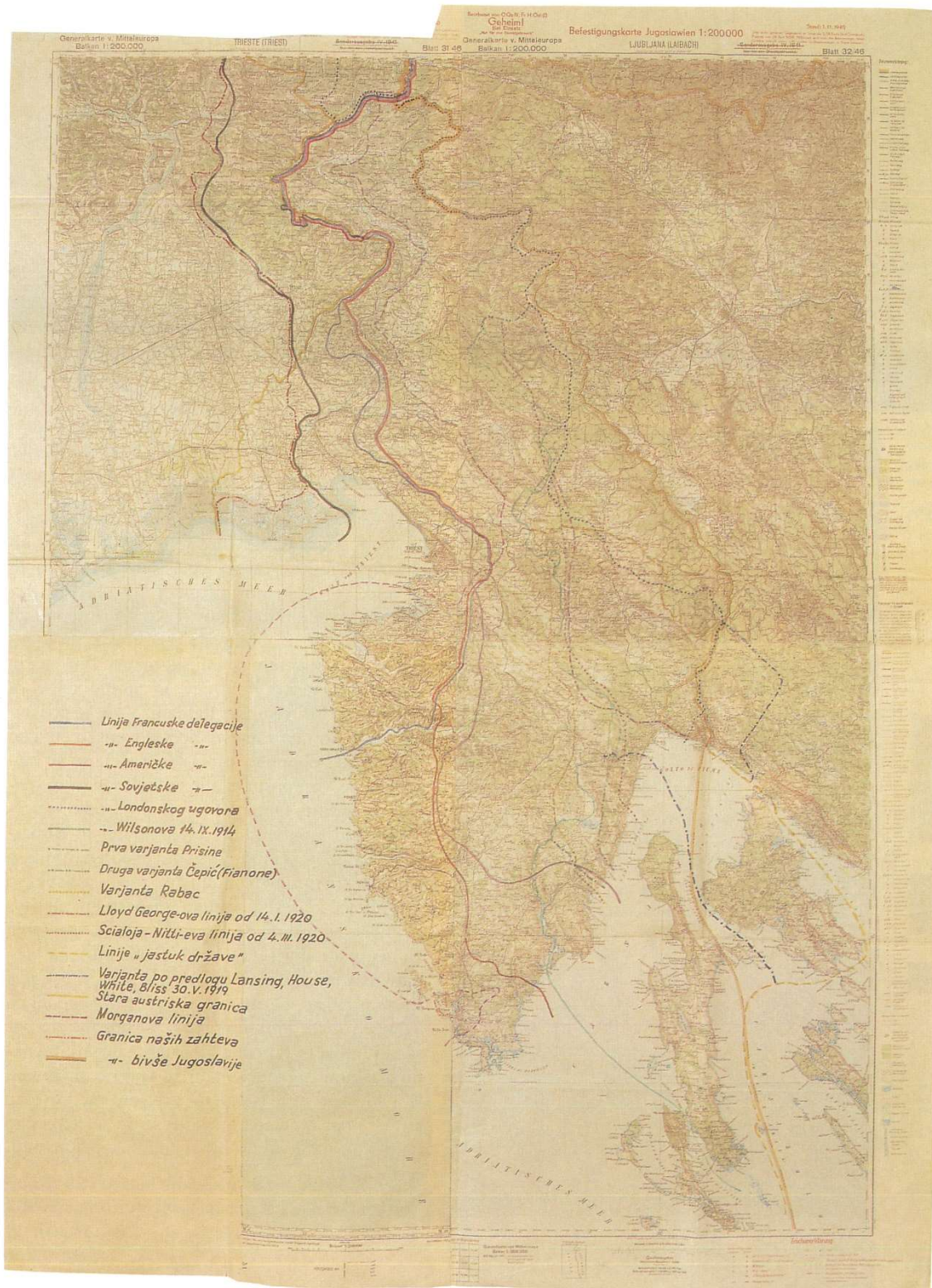
Za pretežni del Slovenskega primorja je bila določena dokončna ozemeljska razdelitev v mirovni pogodbi z Italijo, ki je določila mejo med Jugoslavijo in Italijo. Jugoslaviji je bila priključena cona B in del cone A – razen dela, ki je prišel v STO (cona B STO in slovenski koprski kraj). Slovenija je v primerjavi s predvojno razmejitev pridobila 3982 km² ozemlja, pri čemer so ostali v Italiji etnično slovenski predeli: Kanalska dolina, Beneška Slovenija, Režija in Gorica z vzhodnim zaledjem.

M. Z.

Mednarodna razmejitvena komisija

Marec 1946

131

Zemljevid s predlogi za razmejitev med Jugoslavijo in Italijo.

Manifestacija v Kopru,
25. maja 1945.

Francoski član razmejitvene komisije v pogovoru z istrskimi prebivalci.

Letak Odbora narodne osvoboditve Julijske krajine pred prihodom mednarodne razmejitvene komisije: »Tržačani! Približuje se trenutek, v katerem bomo morali izreči komisiji našo veliko željo: Italija.«

Lističa z napisom, da so Zadar, Reka in Istra italijanski.

Proitalijanska manifestacija v Trstu ob prihodu mednarodne razmejitvene komisije, 27. marca 1946.

Na narodnostno prepletenem območju, kakršno je bilo ponekod območje zahodno od rapalske meje, je »pravična« meja nemogoča. Lahko je le narek, kakršen je bil sprejet v Rapallu leta 1920, ali pa kompromis, ki ga je skušala poiskati komisija izvedencev »štirih velikih«, ko je marca in aprila 1946 ugotavljala razmere na terenu. Na njeno delo so vplivali interesi posameznih velesil, zato so bile rezultat zgolj štiri povsem različne mejne črte.

Za Slovence je bil boj za nove meje vprašanje narodnostnega preživetja, saj je rapalska mejna črta na Triglavu, pri Logatcu in Cerknici odrezala več kot četrtino narodnega ozemlja in deželi obenem zaprla izhod na morje. Boj za meje je znanomoval tako Slovence kot tudi Hrvate in Italijane v Slovenskem primorju, Trstu in Istri – Julijski krajini. Odnose med njimi je obremenjevala preteklost: raznarodovalna politika italijanske države, zlasti v času fašizma, vojna, v kateri je bila Italija okupator matične države Slovencev in Hrvatov, streljanja, deportacije in požigi vasi; na drugi strani pa likvidacije in izgoni, ki so jih opravljale jugoslovanske oblasti maja 1945 in jih je velik del Italijanov razumel kot ubijanje nedolžnih zavednih Italijanov. Tako sta se spomladi in poleti 1946 izoblikovala dva bloka: projugoslovanski, v katerem so bili skoraj vsi Slovenci in večina italijanskih delavcev, in proitalijanski, v katerem so bili večinski Italijani. Vsak je postavljaj svoje skrajne zahteve: prvi slovensko etnično mejo, drugi ohranitev rapalske. Začele so se manifestacije, demonstracije in politične stavke, spopadi in nasilje. Ohranjali so se predsodki o večvrednih in manjvrednih, civiliziranih in barbar-skih, zgodovinskih in nezgodovinskih narodih, o italofašistih in slavokomunistih; vse to je uspešno podpihovala dnevna politika. Pripasti eni ali drugi državi je postalo za tamkajšnje ljudi vprašanje življenja ali smrti, kot lahko preberemo na proitalijanskem letaku ob obisku komisije. Obstajala sta samo »Trst, Gorica, to naša je pravica« ali pa »Trieste, terra italianissima«. V spopade sta posegali Italija in Jugoslavija – tudi z ilegalnimi paravojaškimi organizacijami in tajnimi službami. Boj za meje se je prepletal z bojem med dvema sistemoma; tamkajšnji ljudje so to le nemočno opazovali – bili so drobiž v delitvi sveta na interesne sfere.

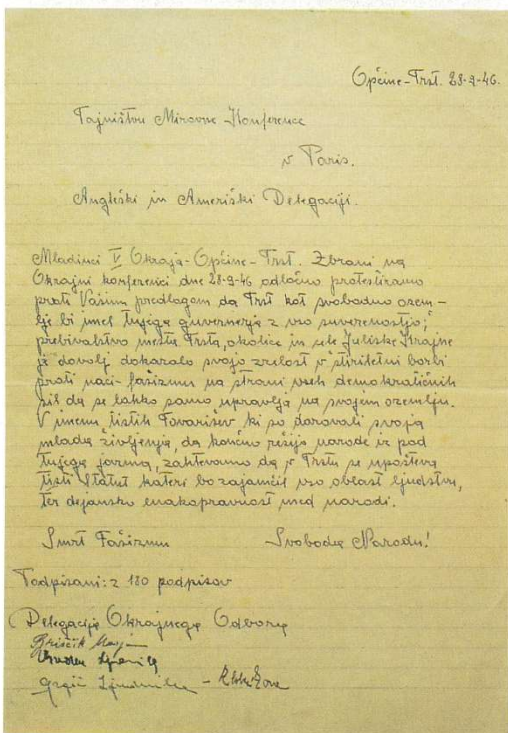
N. T.

Slovenske meje na Pariški mirovni konferenci

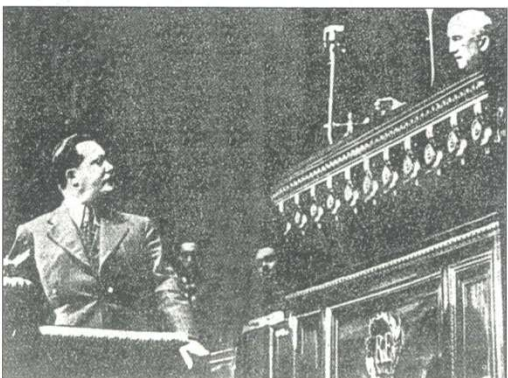
Kidrič in Kardelj na vlaku pred odhodom na konferenco.

Peticija mladincev petega okraja Opčine - Trst z zahtevo po priključitvi k Jugoslaviji, poslana mednarodni razmejitveni komisiji in mirovni konferenci v Parizu.

Edvard Kardelj govori na zasedanju Pariške mirovne konference leta 1946.

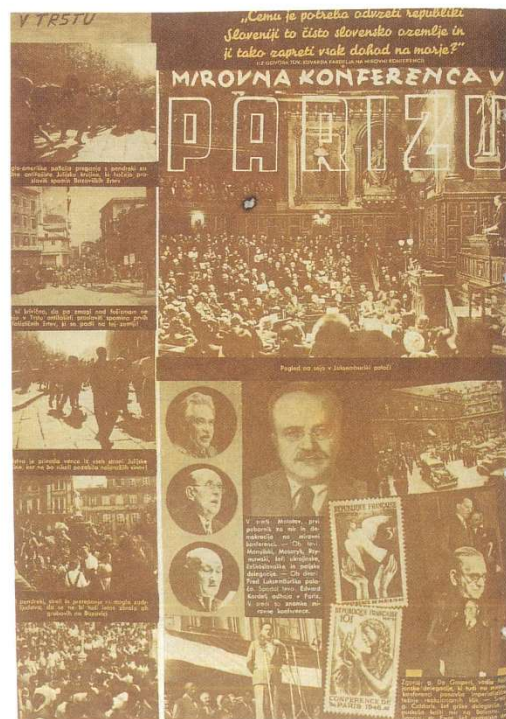

Stran iz časopisa Tovariš, posvečena mirovni konferenci v Parizu.

Od 22. aprila do 12. julija 1946 je bilo v Parizu zasedanje Sveta zunanjih ministrov, ki se ga je udeležila tudi jugoslovanska delegacija pod vodstvom Edvarda Kardelja. Predloga meje med FLRJ in Italijo, ki ga je Svet obravnaval, delegacija FLRJ ni sprejela. Mirovna konferenca (od 29. julija do 15. oktobra 1946) je nato kljub nasprotujočemu stališču in začasnemu odhodu jugoslovanske delegacije ratificirala t. i. francoski predlog meje. Decembra 1946 so nato nekaj spornih vprašanj (o reparacijah in o Svobodnem tržaškem ozemlju) na konferenci Sveta zunanjih ministrov v New Yorku rešili. Naslednje leto, 20. julija 1947, so bile v Parizu sklenjene še mirovne pogodbe; mirovna pogodba z Italijo je določala tudi mejo med obema državama, ki pa ni zadovoljila nobene strani. Jugoslavija je dobila nekdanje italijanske province Zadar, Reko, del provinc Pulj, Gorica in Trst, Italija pa je obdržala Kanalsko dolino, Beneško Slovenijo, Rezijo in Gorico. Ustanovljeno je bilo Svobodno tržaško ozemlje (STO). Po večletnih zaostrovanjih v obeh conah STO so zavezniki (ZDA in Velika Britanija) sedli za zeleno mizo in z Londonskim memorandumom 5. oktobra 1954 potrdili razmejitvev STO po Morganovi črti.

Meja z Avstrijo je bila dokončno potrjena šele z Avstrijsko državno pogodbo leta 1955.

B. R.

Mirovna pogodba z Italijo

10. II. 1947

149

Z napadom na Jugoslavijo 6. aprila in priključitvijo Ljubljanske pokrajine h Kraljevini Italiji 3. maja 1941 je Italija enostransko odpravila rapalsko mejo in s tem odprla pot novi, za slovenski narod pravičnejši razmejitvi. Na mirovnih pogajanjih z Italijo je FLRJ, katere konstitutivni del je bila republika Slovenija, sodelovala kot del zmagovite zavezniške koalicije; ta je nato kot celota tudi sprejela mirovno pogodbo. Medtem ko je v pogajanjih Italija zagovarjala t. i. Wilsonovo črto, enega mejnih predlogov iz leta 1918, so jugoslovanske zahteve, ki so se izoblikovale v času osvobodilnega boja, vključevale celotno slovensko etnično ozemlje in v nekaterih fazah tudi manjše dele zunaj njega; ti bi zagotovili bolj zakroženo mejo. Na tem območju je živela več kot četrtina slovenskega naroda, zato so se strateški oziroma »vojni« cilji Jugoslavije kot države in ideološki interesi KPJ skladali s stoletnimi težnjami po zedinjeni Sloveniji.

Nova razmejitev je bila kompromis, vendar na ravni držav, nikakor pa ne v odnosu do Slovenije, saj v priključenem območju Italijanov skorajda ni bilo (tu je leta 1910 živelo 160 191 prebivalcev, od tega le 290 Italijanov). Po drugi strani je na območju, ki je bilo priključeno k Italiji, ostalo veliko Slovencev (na osnovi popisa iz leta 1910 za priključeni del Goriške in popisa iz leta 1921 za Beneško Slovenijo več kot 55 000). Tako smo Slovenci s svojimi ljudmi »plačali« priključitev Istre, kjer je živelo veliko Italijanov, k takratni Ljudski republiki Hrvaški. Mirovna konferenca je sicer uredila številna vprašanja in tudi največji del meje med Italijo in Slovenijo, vendar z ustanovitvijo Svobodnega tržaškega ozemlja, ki ni nikdar zaživelo kot samostojna država, ni rešila tega vprašanja.

N. T.

**Program za Festival
na LIJAKU**

OB PRIKLJUČITVI PRIMORSKE K F. L. R. J.

★

Sobota, 20. septembra ob 20. poje pevski zbor iz Vrtojbe partizanske in narodne pesmi. Petje, iluminacija, ljudsko rajanje.

Nedelja 21. septembra ob 9, dopoldne mimohod slavnostnega spreveda.

Ob 12. I. začne tov. France Bevk, član IOOF za Slovenijo, politično zborovanje.
II. Pozdrav gostov.
III. Odpošiljanje resolucij.

Ob 16. zapoje združeni pevski zbori Slovenskega Primorja:

I. Hej Slovani!
II. Pesem o svobodi (Venturini).
III. Stalingrajska.
IV. Hej, mladina, zdaj zamahni (Goteša Mladen).
V. Na juriš.
Plesi folklornih skupin iz Makedonije, Črne gore, Hrvaške, Srbije in Slovenije.

Ob 18. ljudsko rajanje.

Ponedeljek 22 septembra množični izleti udeležencev festivala. Izletne točke, okraj Gorica: 1. Čepovan, 2. Lokve, 3. Vrše, 4. Srednje, 5. Predmeja, 6. Šmarje, 7. Renče, 8. Poddraga, 9. Peterneli;

okraj Postojna: Postojnska jama;
okraj Ilirska Bistrica: Smohorje;
okraj Sežana: Komen, Stanjel, Gabrovica;
okraj Idrija: Bolnica „Franja“, bolnica „Pavla“, Vojsko;
okraj Tolmin: Koritnica.

Pevski zbori iz Ljubljane: LŠM, „Kajuh“ in „Mojskrlec Jože“; Jeseniški pevski zbor, zbor Radin Ljubljane, Beliška folklorna skupina, ljubljanska Drama in Opera bodo nastopali v raznih krajih Primorske.

TUJEGA NOČEMO - SVOJEGA NE DAMO!

Tiskarna »Nanos« Postojna

Program proslave na Lijaku na Primorskem, 21. septembra 1947, ob priključitvi Primorske k Jugoslaviji. Na njej je bilo 200 000 ljudi.

Ena izmed številnih množičnih manifestacij ob priključitvi Primorske k Jugoslaviji. Množica na Kongresnem trgu pred ljubljansko univerzo.

Svobodno tržaško ozemlje

Svobodno tržaško ozemlje (STO), ki je obsegalo Trst z zaledjem in je obstajalo od 16. septembra 1947 do 5. oktobra 1954, je bilo internacionalizirano ozemlje pod zaščito Združenih narodov. Dokler je obstajalo, je v njem veljal »začasni« režim pod upravo anglo-ameriške (conca A STO) in jugoslovanske vojske (conca B STO).

Oster diplomatski boj je zahodnim zaveznikom preprečil, da bi na mirovni konferenci z Italijo (10. februarja 1947) dosegli priključitev Trsta k Italiji; to je bila zanje edina sprejemljiva rešitev, če so hoteli ohraniti ravnovesje sil v blokovski razdelitvi. Zato je bil sprejet kompromis, ki je internacionaliziral to pomembno jadransko pristanišče: z uveljavitvijo mirovne pogodbe 15. septembra 1947 je postalo STO samostojna enota pod zaščito Združenih narodov.

V prilogah mirovne pogodbe (VI in VII) sta bila s stalnim in začasnim statutom STO določena mednarodni pravni položaj in notranja ureditev te novoustanovljene države. Pred postavitvijo guvernerja – imenoval naj bi ga Varnostni svet, a ga ni nikoli, njegova prva naloga pa naj bi bila konstituirati vlado in organizirati volitve v ustavodajno skupščino – je bilo STO razdeljeno z Morganovo črto na dve coni. Cona A je obsegala mesto Trst ter občine Devin - Nabrežina, Zgonik, Repentabor, Dolina in Milje in je bila pod začasno vojaško upravo anglo-ameriških vojaških sil (ZVU). To je ustrezalo zahodnim zaveznikom, ki so lahko obdržali v coni A svoje enote in tako vojaško navzočnost; Italiji, ki je upala, da bo lahko s pomočjo zaveznikov obdržala celoten STO; pa tudi Jugoslaviji, ki je vse bolj krepila svojo navzočnost v coni B in jo postopoma vključila v jugoslovanski sistem. Upravo v coni B, ki je po tedanji upravni razdelitvi obsegala okraja Koper in Buje, je prevzela Jugoslovanska armada (VUJA).

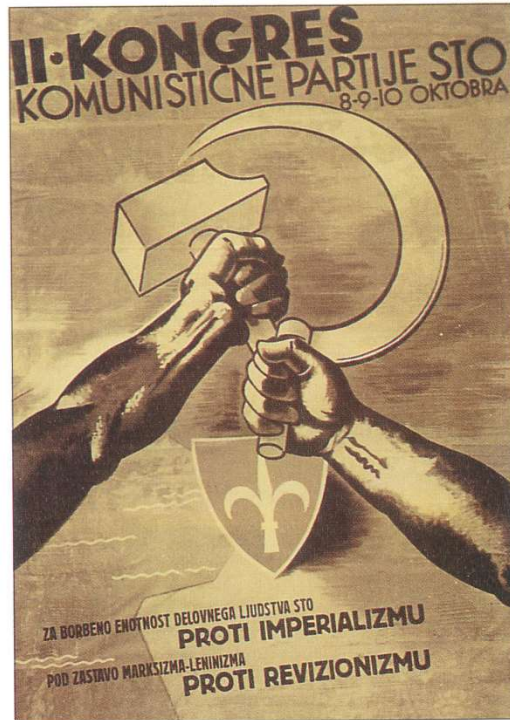
ZVU se je trudila za priključitev STO k Italiji in je povezovala cono A STO z Italijo; VUJA pa je skušala doseči priključitev spornega ozemlja k Jugoslaviji. Med Slovenci na območju STO je zdaj, ko je glavni združevalni razlog – boj za meje – prenehal, prihajalo do odkritih razhajanj. Ustanovljene so bile politične organizacije, najmočnejša med njimi Slovenska demokratska zveza, ki so ostro nasprotovale novim jugoslovanskim oblastem. Do sporov je prihajalo tudi v vrstah SIAU in KP STO. Na italijanski strani so se prav tako izoblikovale tri politične skupine, levica, desnica in sredina, ki so se združile v Zvezo sporazuma. Močnejši kot dotlej je postal tretji, neodvisni blok, s katerim so se povezovali tudi

Slovenci zunaj SIAU. Največji prelom je pomenila objava resolucije Informbiroja junija 1948, ki je razcepila projugoslovansko usmerjene delavce, saj je med njimi večina podprla Stalina – tudi velik del Slovencev v coni A. Dotlej široka podpora projugoslovanski usmeritvi med Slovenci in večino italijanskih delavcev je izginila. V coni A odtlej SIAU ni bila več pomemben politični dejavnik; na občinskih volitvah junija 1949 je Slovensko-italijanska ljudska fronta dobila le 2,93 % glasov. Spremenila se je tudi politika velikih sil, saj Sovjetska zveza ni več podpirala jugoslovanskih teženj, zato je tržaško vprašanje izgubljalo širši mednarodni pomen. Za zahod, zlasti ZDA, je Jugoslavija postajala vse pomembnejši politični partner, zato ni več brezprizivno podpiral italijanskih zahtev po priključitvi celotnega STO. Vse jasneje se je nakazovala končna rešitev – razdelitev območja med obe državi: Italija je dobivala vse večji vpliv v coni A, Jugoslavija pa v coni B, kjer se je, za razliko od prvih povojnih let, načrtno večal vpliv Slovencev zlasti v mestih, tudi z raznimi pritiski na Italijane, ki so se množično izseljevali. Zaradi tega je prihajalo do zaostrovanj, ki so dosegla vrhunec oktobra 1953, ko sta vladi ZDA in Velike Britanije obvestili jugoslovansko vlado, da bosta ukinili zavezniško vojaško upravo v coni A in prepustili upravo cone italijanski vladi. Po ostrih diplomatskih spopadih je bil 5. oktobra 1954 v Londonu podpisan memorandum, ki je ukinil vojaško upravo v obeh conah. Jugoslavija in Italija sta z manjšim popravkom Morganove črte v korist Jugoslavije sprejeli obstoječo ozemeljsko razdelitev. Cona A STO je bila priključena Italiji, cona B pa Jugoslaviji.

M. Z., N. T.

Izkaznica za II. kongres (projugoslovanske) KP STO. Po sporu jugoslovanskih komunistov z Informbirojem sta v coni A STO delovali dve komunistični stranki – večinska prosovjetska in projugoslovanska.

Plakat za praznovanje 1. maja 1947 v Trstu (avtor: Avgust Černigoj).

Plakat za II. kongres KP STO.

**ITALIANI !
PER LA SALVEZZA DELLA
PATRIA
IL FASCISMO VI CHIAMA
A RACCOLTA !**

Izkaznica Narodne lige, najmočnejše nestrankarske organizacije za zaščito italijanstva v Trstu in Julijski krajini.

Neuporabljen osnutek Božidarja Jakca za znamko v počastitev 1. maja 1951 na Svobodnem iržaškem teritoriju pod Vojno upravo Jugoslovanske armade.

Vpišite se v Italijansko narodno mladinsko zvezo (letak).

Profašistični letak v Trstu: »Italijani! Fašizem vas poziva, da se združite za rešitev domovine!«

162 15. IX. 1947

Optanti

Del ozemlja je slovanski medved iztrgal Italijanom. Slika je bila objavljena v enem od glasil istrskih optantov leta 1980.

Glava mesečnega glasila Isola nostra izolske skupnosti v Trstu (aprila 1987).

Optanti so prebivalci nekdanje cone A in cone B Julijske krajine, ki so ob razdelitvi ozemlja med Jugoslavijo, Italijo in Svobodno tržaško ozemlje septembra 1947 v skladu s 14. členom mirovne pogodbe uveljavili pravico do svobodne izbire državljanstva.

Prebivalci področja, dodeljenega Jugoslaviji, dotedanji italijanski državljani, ki so imeli 10. junija 1940 stalno prebivališče na tem območju, in njihovi otroci, rojeni po tem datumu, so dobili jugoslovansko ter izgubili italijansko državljanstvo; ob tem je bila osebam, starejšim od 18 let, katerih pogovorni jezik je bil italijanski, dana pravica optirati za italijansko državljanstvo v roku enega leta od uveljavitve mirovne pogodbe. Te osebe so se morale nato v skladu z določbami pogodbe v enem letu po vloženi opciji izseliti v Italijo. Opcija staršev je vključevala tudi opcijo mladoletnih otrok; rok za opcijo je bil podaljšan še za eno leto.

Na podlagi omenjenih določil se je z ozemlja, priključenega Sloveniji, izselilo 21 332 optantov. Med temi je bil visok odstotek prebivalcev, ki so prišli iz notranjosti Italije v Slovensko pri-

morje in Istro v času Italije, in sicer zaradi politike poitalijanjevanja etnično slovenskega ozemlja (uslužbenci italijanskega upravnega aparata, fašističnih organizacij in formacij, učitelji, železničarji, vojska, policija). Ti so odšli ob kapitulaciji Italije ali kasneje, vendar pred uveljavitvijo mirovne pogodbe, tako da jim je bila opcija priznana pozneje. Del izselitev gre pripisati ekonomskim razlogom (odtrganosti nerazvitega agrarnega zaledja od velikih mestnih središč onkraj meje, zaposlitvi v krajih, ki so pripadli Italiji, strahu pred izgubo pokojnin), del pa političnim in ideološkim razlogom.

Optanti so lahko, potem ko so poravnali dolgove, prenesli v Italijo premočno premoženje in denarna sredstva brez izvozne in uvozne takse. Pred odhodom so lahko prodali premočno in nepremično premoženje pod enakimi pogoji kot drugi.

Nepremičnine optantov (t. i. svobodno optantsko premoženje) so bile izvzete iz nacionalizacije in agrarne reforme. Jugoslovanska vlada se je z Rimskim sporazumom (30. avgusta 1948) obvezala, da bo odkupila svobodno optantsko premoženje, ki ga bodo lastniki želeli prodati. S sporazumom 18. decembra 1954 je bilo vse premoženje, ki so ga optanti ponudili v odkup FLRJ, izplačano in je prešlo v last FLRJ.

Določbe o svobodni izbiri državljanstva so veljale tudi za prebivalce Italiji dodeljenega območja in prebivalce Svobodnega tržaškega ozemlja. Za jugoslovansko državljanstvo se je odločilo 1913 oseb.

S pravnoformalnega gledišča osebe, ki so se izselile iz cone B STO na osnovi 8. točke Londonskega memoranduma, niso optanti.

M. Z.

Izseljevanje iz cone B STO

5. X. 1954

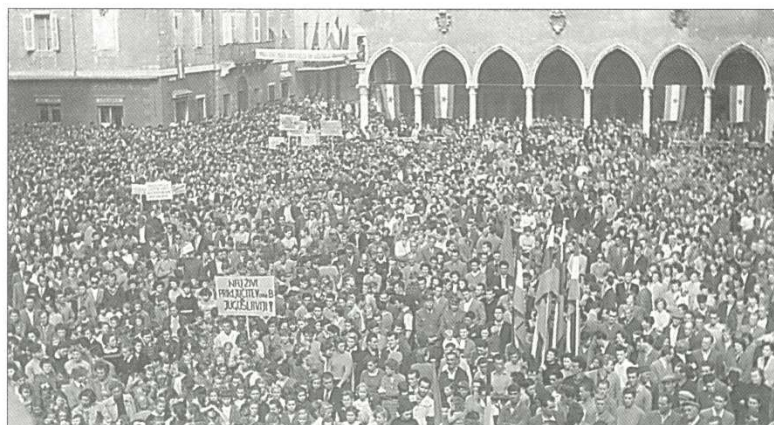
215

Z Londonskim sporazumom se je 5. oktobra 1954 razširila civilna uprava FLRJ na cono B Svobodnega tržaškega ozemlja. Zato je bila prebivalcem STO dana pravica do svobodne izbire državljanstva: lahko so se opredelili za italijansko državljanstvo, a so se morali v roku enega leta, ki je bil nato podaljšan še za eno leto, izseliti v Trst in druge dele Italije. Pod enakimi pogoji so se lahko opredelili za jugoslovansko državljanstvo prebivalci ozemlja, na katero se je razširila civilna uprava Italije.

Na podlagi tega sporazuma se je v letih 1955 in 1956 iz okraja Koper, ki je imel konec 1945. leta 45 954 prebivalcev, izselilo nekaj več kot 10 000 ljudi. Izseljevanje pa je bilo močno tudi med leti 1945–54. V tem času se je ilegalno izselilo skoraj 11 000, legalno pa nekaj manj kot 4000 prebivalcev. Izseljevanje je bilo najmočnejše leta 1953, ko je zaradi nevarnosti oboroženega spopada med Italijo in Jugoslavijo odšlo 3600 ljudi. Med izseljenimi osebami so prevladovali Italijani.

Razlogi za močno izseljevanje pripadnikov italijanske narodnosti so bili različni. Velik vpliv je imela močna propagandna dejavnost Italije, saj se je ta nadejala, da bo z množično izselitvijo italijanskega prebivalstva izzvala mednarodni škandal. Ljudje so se izseljevali tudi iz ekonomskih razlogov, kajti velik del prebivalstva okraja Ko-

per – ta je bil agrarno zaledje industrijsko razvitega Trsta – je bil zaposlen ali odvisen od dnevne prodaje svojih pridelkov onkraj državne meje. Močan razlog so bile tudi sorodstvene vezi in nedvomno ideologija.

Premično premoženje in denarna sredstva so izseljene osebe lahko prenesle v Trst, nepremičnine izseljenih pa so bile predmet pogajanj med Italijo in Jugoslavijo in so jih izvzeli iz nacionalizacije. S sklenitvijo meddržavnega sporazuma (1983) so dokončno prešle v last SFRJ, in ta se je obvezala, da jih bo odplačala. M. Z.

Tržaški svetilnik zmagice z italijansko tribarvnico osvetljuje Istro, Reko in Dalmacijo. Letak, objavljen v Trstu leta 1953, izraža italijanske skomine po slovenskem in hrvaškem ozemlju.

Podiranje starega mejnega prehoda v Škofljah.

Prslava v Koprju, ob priključitvi cone B STO k Jugoslaviji.